

ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

1970թ. նոյեմբերի 29-ին Սիսիան ավանի Շհարստան (քաղաքատեղի) կոչվող վայրում՝ «Ձոհաբերության» բլրի մոտ, որտեղ պահպանվում են հին պարիսպների և շենքերի հիմնապատերի հետքեր, տուն կառուցելու համար հիմքեր փորելիս բացվում է մի դամբարան: Փորողները, նկատելով դամբարանի ժածկի սրբատաշ սալերը, բացված հուշարձանի մասին անմիջապես համապատասխան մարմիններին հայտնելու փոխարեն, ջարդում են դրանք, անցք բացում և մտնում ներս: Հանելով մի քանի ոսկե զարդեր, արծաթե թասեր, կահույքի բրոնզե և երկաթե մեծ քանակությամբ մասեր, պղնձե և կավե անոթներ՝ խառնիխուռն լցնում են սլարնի մեջ և թաքցնում:

Դամբարանի բացվելը հայտնի է դառնում իշխանության տեղական մարմիններին: Շրջանային դատախազության և ոստիկանության համատեղ գործողությունների շնորհիվ իրերի մի մասը վերադարձվում է: Բացված դամբարանի մասին հայտնվում է Հայկական ԼՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի հնագիտության ինստիտուտ և Հայաստանի պատմության թանգարան:

Դեկտեմբերի 2-ի վաղ առավոտյան մենք արդեն Սիսիանում էինք: Ծանոթանալով դամբարանից հանված նյութերին՝ նկատեցինք, որ դրանց մեջ կան բազմոցի կամ մահիճի բրոնզե ոտքեր և այլ մասեր՝ երկաթե և փայտե միջուկով, բրոնզե աշտանանի արծաթե թասեր, արծվանիշ մեդալիոններ, կնոջ գլխիկ՝ դարձյալ արծաթից, գավազանի ոսկե գլխիկ (որը սխալմամբ թագի մաս էր համարվել), երեք ոսկե յապարանջան, որոնցից մեկն առյուծագլուխ (որը ջարդել, բաժանել էին երկու մասի), ոսկե մատանի, կրծքազարդի երկու կախիկ, պղնձե կաթսա, կավե անոթներ և մատանիների ակեր՝ քարերից ու ապակուց: Այս նյութերին ծանոթանալուց հետո շրջանային կազմակերպությունների օժանդակությամբ ձեռնամուխ եղանք հուշարձանի պեղումներին:

Մինչև դամբարանի ներսի ուսումնասիրությունը սկսելը, պեղումներ կատարվեցին նրա վերին հարթակում:

Դամբարանը ժածկված էր լավ մշակված երեք կրաքարե սալերով, որոնց վրա նստած էր հողի և մոխրի հաստ շերտ, իսկ սալերի շուրջը, մանավանդ արևելյան և հյուսիսային հատվածներում, շարված էին մեծ չափերի հում աղյուսներ: Սալերի և աղյուսների շուրջ՝ բավականաչափ ընդարձակ տարածության վրա, 13-25սմ հաստությամբ մոխրաշերտ էր, մեջը՝ մեծ քանակությամբ կավե փոքր կարասների, կճուճների, սափորների և այլ անոթների բեկորներ:

Դամբարանում պահպանված էր կավե թոճած դագաղը (սարկոֆագ), երկարությունը՝ 1.15մ, լայնությունը՝ 57սմ, խորությունը՝ 60սմ, զարդարված պարանաձև երեք ուռուցիկ զոտիներով: Դագաղի կափարիչը երկարուկ է, տաշաած, 14.5սմ խորությամբ:

Ներսում պեղումներ կատարելիս (պեղող հնագետ՝ ժ.Խաչատրյան), պարզվեց, որ փորելու ժամանակ նրա մեջ թափվել էին զգալի քանակությամբ հող և քարի ջարդոն: Թեև գանձախույզները խառնել էին դամբարանի ներսում եղած հողը, այնուամենայնիվ նախնական հողաշերտի ստորին մասը պահպանվել էի, և հնարավոր դարձավ պարզել մի շարք իրերի սկզբնական տեղադրությունն ու դասաւորությունը:

Պեղումներով հայտնաբերվեցին մահճի և գահույքի առանձին մասեր, բաշտյններ, միզակի ծայրեր, նետասլաքներ, դանակներ, կավե անոթների բեկորներ, ոսկե զարդեր (զավազանի գլխիկ, երեք մատանի, ականջօղ, կրծքազարդի յոթ կախիկ և այլն), կապարանման նյութից պատրաստված տղամարդու գլխաքանդակ, մատանիների ակեր, մեծ թվիկ ուլունքներ՝ տարբեր գույնի ու տեսակի քարերից, ապակե մածուկից, մետաղե կոճակներ, քարե կնիք՝ զինվորի և արջի պատկերներով, մեկ ոսկե և 14 արծաթե դրամներ:

Մեր խորին շնորհակալությունն ենք հայտնում Սիսիանի շրջանային կազմակերպություններին և նրանց բազմաթիվ աշխատակիցներին անհետացած նյութերի որոնման ու հայտնաբերման, ինչպես նաև պեղումներ կատարելու ընթացքում ցուցաբերած անզնահատելի օգնության համար:

Ուսումնասիրությունից պարզվեց, որ բացվել է իշխանական դամբարան՝ կառուցված մեզմից 2000 տարի առաջ: Իր կառուցվածքով այս դամբարանը մի ուշագրավ հուշարձան է: Նրա վերին հարթակում վառված հուժեղ աղյուսների և ընդարձակ տարածություն բռնող հսկա մոխրաշերտի առկայությունը՝ մեծ քանակությամբ խեցեղեն բեկորներով, թերևս վկայում է, որ դամբարանում թաղումները կատարվել են դիակիզման ծիսական արարողությամբ:

Չի բացառվում, որ դամբարան-հուշարձանն ունեցել է նաև զոհաբերության արարողությունների կամ սրբավայրի նշանակություն: Դամբարանի ներսում գտնվեցին ոսկորների աննշան մնացորդներ և մարդու մեկ ատամ: Ըստ դամբարանային նյութերի՝ այստեղ թաղված են եղել տղամարդ և կին: Նախնական այս դիտարկումները պետք է ճշգրտվեն նյութերի հետագա ուսումնասիրությամբ:

Մի բան պարզ էի, որ բացվել է երկհազարամյա հնության դամբարանային նշանավոր հուշարձան՝ գիտական մեծ արժեք ներկայացնող առատ նյութերով, արվեստի աչքի զարնող գտածոներով: Արծաթե թասերից մեկը մաքրելիս երևաց արամեերեն արձանագրություն:

Դամբարանի հայտնաբերումը Սիսիանում, որքան պատահական, նույնքան և բացատրելի է: Սիսիանը հնագույն ժամանակներից եղել է Սյունիքի իշխանների նստավայրը, և բնականաբար այստեղ պետք է գտնվեին նրանց պալատական, պաշտամունքային կառույցները, կալվածքները, ինչպես և դամբարանները: «Ձոհաբերության» կոչվող բլուրը զննելիս հայտնաբերվեցին կավե կարասների և այլ անոթների բեկորներ, որոնցից մի քանիսը, անշուշտ, հասակակից էին դամբարանին, իսկ մյուսներն ավելի ուշ ժամանակների էին: Սիսիանը եղել է

քաղաքատիպ բնակավայր, ուստի նրա ավերակների վայրը հետազայում կարող էր (քաղաքատեղի) կոչվել: «Ձոհաբերության» բլրից և բացված դամբարանից շուրջ 300մ դեպի հարավարևելք՝ «Շհարստանում», եղել է և մի եկեղեցի, որի ավերակներում հայտնաբերված կղմինդրներից դատելով՝ կաբելի է ասել, այն կառուցվել է VII դարից ոչ ուշ: Սիսիան ավանի հյուսիսարևմտյան ծայրում մինչ օրս կանգուն է VII դարի եկեղեցական առավել նշանավոր կառույցներից մեկը՝ Ս.Հովհաննես եկեղեցին, Ստեփանոս Օրբելյանն իր «Պատմութիւն նահանգին Սիսական» աշխատության մեջ դրվատելով Սյունի վանքի «չքնաղ, նորակերտ ծևով կառուցված գմբեթահարկ եկեղեցին», այն կոչում է ս. Գրիգոր (սյժմ տեղացիներն անվանում են սբ. Հովհաննես): Եկեղեցուց ոչ հեռու Սյունյաց իշխանները կառուցել էին «Տուն արքունի և ապաստանք իշխանանիստ», - շարունակում է պատմիչը:

Նորահայտ դամբարանը լրացնում է Սիսիան ավանի աչքի ընկնող հուշարձանների շարքը, միաժամանակ վկայում է տեղում, մանավանդ «Ձոհաբերության» բլրի վրա և Շհարստանում պեղումներ ձեռնարկելու, բացված հուշարձաններն ամաղարտ ու ինամքով պահպանելու անհրաժեշտության մասին: